МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

ФАРИНА ОКСАНА ВІКТОРІВНА

УДК 008:271.4-722.5(477.83/.86)"1921/1946"

КУЛЬТУРОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ У 1921–1946 РР.

26.00.01 – теорія та історія культури

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата культурології

Київ – 2018

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота виконана в Київському національному університеті культури і мистецтв Міністерства культури України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Бровко Микола Миколайович,
Національна музична академія України
імені П. І. Чайковського,
професор кафедри суспільних наук.

Офіційні опоненти: доктор культурології, доцент
Степанова Олена Анатоліївна,
Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»,
завідувач кафедри менеджменту туризму;

кандидат філософських наук, доцент
Титаренко Віта Володимирівна,
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди
НАН України, старший науковий співробітник
Відділення релігієзнавства.

Захист відбудеться 27 грудня 2018 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.807.02 в Київському національному університеті культури і мистецтв за адресою: 01601, м. Київ, вул. Є. Коновальця, 36.

Із дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв за адресою: 01601, м. Київ, вул. Є. Коновальця, 36.

Автореферат розіслано 27 листопада 2018 р.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Релігія як форма світогляду і Церква як її впливова інституція завжди були й залишаються потужною культуротворчою силою українського суспільства: вони – культурно-історичне підґрунтя його свідомості, яке формує відповідні моральні цінності, традиції, символи, естетичні ідеали, визначає філософські й наукові проблеми. Історія свідчить, що під впливом релігійних ідей відбувався національно-культурний і духовний поступ багатьох народів, державні перетворення, інтегративні процеси в суспільстві, боротьба націй в умовах поневолення з асиміляційними рухами задля збереження власної самобутності.

Після проголошення незалежності України спостерігається динамічний процес відродження її державності, звільнення від комуністичної ідеології, звернення до духовної спадщини минулих поколінь і формування національної ідентичності в нових історичних умовах. У цьому контексті важливим став прояв самобутніх явищ, що є винятковими для кожної держави, вирізняючи її з-поміж інших. До такого, саме українського, феномена завжди належала й належить Українська Греко-Католицька Церква (далі – УГКЦ), яка за природою своєї діяльності органічно поєднує східні й західні духовно-культурні надбання та церковні традиції, що свого часу було викликане геополітичним становищем України і стало мостом між Сходом і Заходом у культурному просторі народу, зокрема Східної Галичини.

У період радянсько-атеїстичного режиму, коли унійна церква жорстоко переслідувалась, діяльність її подвижників висвітлювалася тенденційно або замовчувалася. В останні роки повертається зацікавленість науковців відновленням історичної справедливості в оцінці впливу УГКЦ і духовенства на культуру й суспільство Східної Галичини, що спричинено її утвердженням як потужної релігійної інституції не лише регіонального, а й загальноукраїнського масштабу. Отже, вивчення досвіду Церкви у формуванні й розвитку національної культури та духовності дасть змогу екстраполювати отримані результати на сучасний етап, глибше зрозуміти її феномен і потенціал.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до теми наукових досліджень Київського національного університету культури і мистецтв «Трансформаційні процеси соціальної культури України» (реєстраційний номер 0117U002887).

Метою дослідження є висвітлення культуротворчої діяльності духовенства УГКЦ Східної Галичини як найвпливовішої сили серед населення краю у 1921–1946 рр.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

– з'ясувати ступінь наукової розробленості проблеми, виявити й охарактеризувати джерельну базу і визначити методологічні орієнтири дослідження;

– проаналізувати культуротворчі рефлексії [illegible] у сфері образотворчого мистецтва;

– розглянути музично-просвітницьку роботу священиків як одну із провідних галузей культурних процесів Східної Галичини;

– виявити внесок духовних отців у розвиток театрального, фото-кіномистецтв регіону;

– охарактеризувати літературні твори представників УГКЦ в аспекті розвитку естетичної культури;

– окреслити особливості, проблематику й типологію греко-католицьких видань у культурно-духовному середовищі краю;

– розкрити роль церковних діячів у процесі збереження й популяризації історико-культурної національної пам'яті завдяки створенню та розвитку архівних і бібліотечних установ.

Об'єктом дослідження є культура Східної Галичини у 1921–1946 рр.

Предмет дослідження – основні форми й напрями культуротворчої діяльності греко-католицького духовенства Східної Галичини у 1921–1946 рр.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 1921–1946 рр., коли Східна Галичина входила до складу Польщі (1921–1939), Радянського Союзу (з 1939 р.), перебувала під німецькою окупацією (1941–1944). Вибір нижньої межі обумовлений датою підписання Ризького договору (18 березня 1921 р.), за яким Східна Галичина залишилася за Польською державою. Верхня межа – дата ліквідації УГКЦ (Львівський псевдособор 8–10 березня 1946 р.).

Географічні межі дослідження визначені територією Східної Галичини, тобто трьох сучасних адміністративно-територіальних одиниць західного регіону України – Івано-Франківської (до 1962 р. Станіславської) і Львівської областей, а також Тернопільської (без її північної частини), представленої Кременецьким, Шумським та Лановецьким районами й північною частиною Збаражчини. Окреслені межі збігаються із кордонами Західноукраїнської народної республіки, проголошеної 1 листопада 1918 р.

Методи дослідження. У дисертації застосовано міждисциплінарність як інтегруючий чинник цілісного осмислення досліджуваного матеріалу, і такі методи дослідження: *культурологічний*, що дав змогу розглядати культуротворчу діяльність греко-католицького духовенства як своєрідну форму існування людини в культурі; *діалектичний* – для обґрунтування причинно-наслідкових зв'язків між культурною динамікою Східної Галичини окресленого періоду й тогочасними суспільно-політичними процесами; *системний* – для вивчення культуротворчої праці священиків як цілісної системи з урахуванням усіх її компонентів та актуалізації застосування *структурно-функціонального аналізу*; *діяльнісний* – спрямований на звернення до категорії предметної діяльності індивіда; *аксіологічний*, який дав змогу розглянути ціннісний зміст досліджуваної проблеми; *семіотичний* – розтлумачити системи знаків і символів у контексті культуротворчої діяльності духовних отців; *герменевтичний* – опрацювати механізми інтерпретації смислової структури всіх форм і напрямів культуротворчої праці представників УГКЦ, а також такі загальнонаукові методи, як *аналізу, синтезу, індукції, дедукції, біографічний, просопографічний, джерелознавчий, бібліографічний.*

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше:*

– в українській культурології сформовано джерельну базу й запропоновано методологію дослідження основних форм і напрямів культуротворчої діяльності греко-католицького духовенства Східної Галичини зазначеного періоду;

– залучено до наукового обігу нові документальні джерела, зокрема архівні матеріали, які дали підстави об'єктивно висвітлити й оцінити культуротворчу діяльність представників УГКЦ;

– з'ясовано специфіку музично-просвітницької роботи священиків як домінанти культурних процесів краю;

– виявлено внесок духовних отців у розвиток театрального, фото-кіномистецтв регіону;

– проаналізовано літературну спадщину духовенства, розкрито цінність і місце художніх творів у культуротворчості українців;

поглиблено:

– уявлення про культуротворчі рефлексії представників УГКЦ у сфері образотворчого мистецтва;

– розуміння особливостей, проблематики, типології пресових видань УГКЦ;

– погляд на роль греко-католицьких архівів і бібліотек Східної Галичини як важливих осередків збереження національної пам'яті;

набуло подальшого розвитку:

– висвітлення впливу священнослужителів на поступ культурно-просвітницьких і молодіжних організацій;

– дослідження музейницької праці духовних отців у контексті збереження пам'яток української культури;

– розкриття духовно-релігійної єдності українців завдяки екуменічній діяльності подвижників УГКЦ.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання матеріалів дисертації під час підготовки наукових статей, підручників, монографій, здійснення біографічних розвідок про греко-католицьких священиків Східної Галичини, а також у процесі викладання різноманітних дисциплін (історія української культури, мистецтвознавство, релігієзнавство, краєзнавство). Матеріали дисертації можуть бути корисними для державних і громадських структур у пропагуванні ідей виховання патріотизму в християнському дусі.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею в галузі теорії та історії культури (культурологія). Основні положення й результати дослідження, що виносяться на захист, отримані автором особисто. Всі наукові публікації є одноосібними.

Апробація матеріалів дисертації здійснювалась на наукових конференціях: III Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук» (м. Київ, 2016), XII Міжнародній науково-практичній конференції «Культурний вектор розвитку України початку XXI століття: реалії і перспективи» (м. Рівне, 2016), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Україна в гуманітарних та соціально-економічних вимірах» (м. Дніпро, 2017), Всеукраїнській науково-практичній конференції

«Національні культури в глобалізованому світі» (м. Київ, 2017), Всеукраїнській науковій конференції з міжнародною участю «Духовність. Культура. Виклики сьогодення» (м. Львів, 2017), науково-краєзнавчій конференції «Духовні велети нації: Йосиф Сліпий – Патріарх Української Греко-Католицької Церкви, Лесь Курбас – режисер, актор, педагог, Никита Будка – перший український єпископ у Канаді, Григорій Хомишин – Кардинал Української Греко-Католицької Церкви» (м. Тернопіль, 2017), IV Міжнародній науковій конференції «Культура як феномен людського духу» (м. Львів, 2017), Міжнародній науковій конференції «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку» (м. Харків, 2017), Міжнародній науково-практичній конференції «Синергія в культурному просторі сучасності» (м. Київ, 2018).

Публікації. Основні положення й результати роботи викладені в 14 публікаціях, з них 5 – у наукових фахових виданнях України, з яких 1 внесена до міжнародних наукометричних баз, 1 – у закордонному періодичному науковому виданні, 1 – стаття, що додатково відображає результати дисертації; 7 – праці апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації (українською і англійською мовами) із переліком публікацій за темою дослідження, списку умовних скорочень, вступу, трьох розділів (9 підрозділів), списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації 228 сторінок, із яких 182 – основного тексту. Список використаних джерел становить 358 позицій.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, наведено відомості про *зв'язок роботи з науковими програмами, планами й темами, мету, завдання*, об'єкт і предмет дослідження, методи його проведення, наукову новизну, практичне значення, особистий внесок здобувача, апробацію результатів, публікації, структуру та обсяг роботи.

У **Розділі 1 «Теоретико-мстодологічні засади дослідження»** проаналізовано ступінь розробленості теми, її джерельну базу й методологічні орієнтири роботи.

У **підрозділі 1.1. «Історіографічний аналіз теми в контексті формування концептуальних основ її осмислення»** здійснено огляд, систематизацію та узагальнення наявних наукових праць, присвячених окресленій проблематиці. Виявлено, що УГКЦ Східної Галичини є об'єктом вивчення широкого кола науковців, однак культуротворча діяльність духовенства у 1921–1946 рр. досі не була предметом комплексного дослідження. В опрацьованих роботах містяться фрагментарні відомості про проблему дисертаційної роботи або розглядаються тільки окремі аспекти культуротворчої діяльності духовних отців (переважно з погляду історії та релігієзнавства). Так, у 20–30-х рр. XX ст. певні відомості з означеної теми одержано із праць представників УГКЦ оо. Г. Костельника, Й. Сліпого, А. Шептицького, а також наукових робіт сучасників досліджуваного періоду – В. Липинського, І. Свенціцького, Я. Пастернака, Л. Цегельського й ін.

Ліквідація Церкви на Львівському псевдособорі 1946 р. і початок тривалого періоду підпілля, так званого «катакомбного», негативно позначились на стані наукової розробленості проблеми та неупередженості у висвітленні подій: релігійна інституція звинувачувалась радянським режимом у колабораціонізмі з нацистами, антинародній і пропагандиській роботі, що підривала авторитет атеїстичної влади, діяльність священиків завжди оцінювалась негативно або замовчувалась. У такому дусі написані праці Я. Галана, В. Добричева, С. Даниленка, П. Петлякова, О. Уткіна, А. Шипа й ін. Водночас маловідомі сторінки історії УГКЦ і заслуги священиків перед українським народом розкриті в роботах зарубіжних дослідників – С. Барана, о. І. Гриньоха, о. К. Королевського, О. Кравченюка, Г. Лужницького, о. В. Лаби, о. І. Назарка, М. Островерхи й ін.

Проголошення України незалежною державою створило сприятливі умови для культурно-національного відродження народу і спричинило активне звернення науковців до питання релігії, Церкви й духовенства, вивчення їхнього впливу на життя суспільства в минулому й сьогоденні. До цієї доби належать роботи М. Бандрівського, А. Васьківа, О. Гайдукевич, С. Гнот, О. Єрешія, В. Іванишина, В. Марчука, о. П. Мельничука, І. Паславського, о. А. Пекаря, В. Перевезія, В. Сергійчука, В. Чорноліської, Ю. Щербяка й ін.

У **підрозділі 1.2. «Джерельна база дослідження»** охарактеризовано документальні матеріали з фондів Центрального державного історичного архіву України (м. Львів), Державного архіву Тернопільської області, Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, Національної наукової бібліотеки ім. В. Вернадського, на основі яких розкрито специфіку подвижницької діяльності греко-католицьких священиків Східної Галичини як активних учасників національно-культурного відродження та всіх культурних процесів регіону досліджуваного періоду. Важливим джерелом для дисертації стали матеріали тогочасних періодичних видань, які відзначаються різноплановістю та інформативністю. Біографічні дані окремих представників УГКЦ, їхні погляди, співробітництво з відомими культурними й науковими діячами, митцями та інші маловідомі факти реконструйовано завдяки аналізові мемуарної спадщини, опублікованих документів, фотографій. Важливою групою джерел є авторські літературні твори духовних наставників, що сприяли дослідженню специфіки їхньої письменницької праці як компонента культуротворчої діяльності.

У **підрозділі 1.3. «Методологічні основи теоретичного вивчення проблеми»** з'ясовано основні принципи й методи висвітлення обраного об'єкта. Використано широкий спектр методологічного інструментарію, що спрямований на розв'язання поставлених завдань. У ході дослідження застосовано принципи об'єктивності, цілісності, єдності історичного й логічного, комплексного розгляду історичних джерел, позаконфесійності; розділи побудовані за проблемно-хронологічним принципом.

Дисертація ґрунтується на міждисциплінарному підході досліджуваного матеріалу, з урахуванням культурологічного, діалектичного, системного, діяльнісного, аксіологічного, семіотичного, герменевтичного методів. Подібна особливість сучасних досліджень, зокрема культурологічних, відображає інтегрований характер культури та її складність як суспільного явища. У

контексті міждисциплінарності синтез методологічних орієнтирів культурології та інших галузей знань розширив проблемно-тематичне поле дисертації і забезпечив конкретність результатів.

До загальнонаукових методів, використаних у процесі вивчення проблеми, належать: порівняння, аналіз і синтез, індукція й дедукція, біографічний, просопографічний, джерелознавчий, бібліографічний методи. Комплексне використання зазначених методологічних орієнтирів спрямоване на всебічне розкриття культуротворчої діяльності представників УГКЦ Східної Галичини у 1921–1946 рр.

Розділ 2 «Діяльність греко-католицького духовенства в культурно-мистецькому просторі Східної Галичини» присвячений висвітленню ролі церковних наставників у процесі поступу образотворчого, музичного, театрального, фото- й кіномистецтв.

Огляд політичних обставин 1939–1946 рр. сприяв простеженню наслідків занепаду української культури у всіх сферах: закриття філій «Просвіти», жорстка цензура всіх аспектів суспільного життя, руйнування досягнень українського мистецтва, переслідування представників УГКЦ, еміграція творчої інтелігенції за кордон. Однак, незважаючи на воєнні події, священнослужителі захищали національно-культурні права українців, сприяли пробудженню патріотичних почуттів, духовному зціленню народу, збереженню християнських цінностей, продовжуючи бути активним учасником культуротворчого процесу Східної Галичини.

У **підрозділі 2.1. «Культуротворчі рефлексії представників УГКЦ у сфері образотворчого мистецтва»** виявлено, що греко-католицьке духовенство активно співпрацювало з відомими митцями, відіграючи провідну роль у розвитку образотворчого мистецтва, зокрема галицького іконопису, ознакою якого було поєднання старих візантійських традицій із стилем модерну, церковних канонів з елементами фольклору (храм Хреста-Чоловіколюбця у м. Жовква, церква св. Юра у м. Рава-Руська, каплиця св. Духа при Львівській семінарії, храм Різдва Богородиці в м. Угнів, Успенська церква в м. Львів та ін.). Значною мірою цьому сприяло перебування на митрополичому престолі А. Шептицького – прихильника візантійської культурної спадщини і засновника першої в Західній Україні навчальної художньої установи – школи О. Новаківського в м. Львів, в якій найважливішими були релігійне малярство і моральне виховання. Глава УГКЦ підтримував творчість Ю. Буцманюка, В. Дядинюка, М. Мороза, О. Новаківського, М. Осінчука, П. Холодного-старшого й ін. У підрозділі детально охарактеризовано основні роботи художників, розкрито особливості їхнього стилю.

Заснування оо. Шептицькими в м. Львів школи східного живопису при Свято-Іванівській лаврі для ченців, учні якої розписували храми у всій Східній Галичині та за кордоном (схм. Виссаріон, ієром. Ф. Коць, бр. А. Яблонський, бр. Г. Семенюк, схм. Гелезій, схм. Ю. Мокрицький, бр. М. Пигель та ін.) відродило давні традиції сакрального малярства. Ректором Богословської академії о. Й. Сліпим створено кафедру мистецтвознавства та Музей церковного мистецтва, що сприяло вихованню в семінаристів художнього смаку. Здобуті знання майбутні священики популяризували серед широкого кола громадськості.

Підрозділ 2.2. «Музично-просвітницька робота священнослужителів як домінанта культурних процесів регіону» розкриває з'ясування таких особливостей музичного життя регіону, як активний поступ цього виду мистецтва в міських професійних товариствах та його поширення серед сільського населення, яке тягнулося до співу й духовності.

Завдяки церковнослужителям у селах регіону почали відновлюватися філії Товариства «Просвіта», при яких організовувались хори та оркестри, виступали співаки-аматори, котрі брали участь у національних урочистостях, концертах з приводу релігійних свят, у декламаторських зустрічах, повітових змаганнях (академія на честь 30-літнього перебування на владичому престолі А. Шептицького, вечори па честь о. М. Шашкевича, Шевченківські дні, святкування з нагоди 70-річчя існування Товариства «Просвіта», Краєвий конкурс українських хорів, Краєвий конкурс українських самодіяльних солістів та ін.).

До відомих священиків – керівників і диригентів самодіяльних колективів віднесено: оо. О. Квіта, К. Кульчицького, М. Майорчака, Й. Оленяка, М. Осадцю, І. Стефанчука й ін. Важливе значення в розвитку української професійної музики мала творчість духівників-композиторів: оо. Й. Кишакевича, Є. Купчинського, С. Сапруна. Високий рівень мистецького співу продовжував культивуватися в духовних хорах при Львівській семінарії Святого Духа, Перемишльській греко-католицькій катедрі та капелі собору св. Юра (м. Львів).

У підрозділі 2.3. «Внесок духовних отців у розвиток театрального, фото- й кіномистецтв краю» встановлено, що при читальнях Товариства «Просвіта» в містах і селах Східної Галичини діяли аматорські театральні гуртки, ініціаторами яких переважно ставали місцеві парохи, зокрема оо. С. Гарасовський, І. Кашубинський, І. Набережний, В. Сухий, П. Чехут, В. Шевчук, І. Яворський та ін.

Драматичні колективи, активно задіяні в культурному житті краю, здебільшого здійснювали постановки творів українських класиків – Б. Грінченка, І. Карпенка-Карого, І. Котляревського, М. Кропивницького, М. Старицького, І. Франка, Т. Шевченка й ін. Греко-католицьке духовенство підтримувало творчість професійних театрів, у репертуарах яких переважали національно-патріотичні, релігійно-духовні вистави. Матеріальною допомогою діячів УГКЦ користувалися фото- й кіномитці (О. Балицький, С. Дмоховський, Ю. Дорош, Я. Савка й ін.), які організовували виставки світлин (портрети, краєвиди, документальні знімки), курси ретушування і спеціальних технік, закуповували відповідну літературу, знімали кінострічки.

Через заснування кінематографічної секції Марійського товариства у м. Львів, діяльність якої охопила всі місцеві державні школи і товариства, греко-католицьке духовенство дбало про поширення серед молоді якісних повчальних фільмів. Часто доходи від перегляду кінострічок призначались сиротам та потребуючим.

Розділ 3 «Вплив греко-католицького духовенства на формування духовного потенціалу українського народу та збереження культурно-історичної спадщини» розкриває письменницьку діяльність духовних отців,

розповсюдження греко-католицьких періодичних видань, створення й розвиток архівних та бібліотечних установ.

Врахування політичних реалій у західноукраїнському регіоні 1921–1946 рр. засвідчує, що греко-католицькому духовенству доводилося шукати різні форми для збереження національної духовної культури та уникнення репресій з боку влади. Правлячі режими, під якими перебувала Східна Галичина, перешкоджали різносторонній діяльності священиків, вбачаючи в Церкві основну загрозу для свого панування. Львівський псевдособор 1946 р. разом із ліквідацією УГКЦ остаточно зруйнував здобутки культуротворчої праці духовенства, ставши трагічною сторінкою української історії.

У **підрозділі 3.1. «Літературні твори священиків в аспекті поступу естетичної культури»** викладено результати детального вивчення письменницьких набутків греко-католицького духовенства.

Встановлено, що їхньою особливістю є національний контекст, який проявлявся в художній інтерпретації історичного минулого України, біблійних текстів, життєвих ситуацій галицького населення. УГКЦ дала народові талановитих письменників (оо. Т. Бордуляк, В. Герасимович, М. Дерлиця, Ю. Кміт, Г. Костельник, В. Кучабський, М. Мельник, С. Семчук, М. Угорчак та ін.), літературна діяльність яких сприяла розвитку інтелектуальної й естетичної сфери українців. На сучасному етапі художні твори священиків не є відомими широкому загалу, але в досліджуваний період їх активно читали, вивчали напам'ять, за ними ставили театральні вистави.

З'ясовано, що прозові, поетичні й драматичні твори духівників позитивно сприймались українським населенням і негативно існуючою владою через вміст державницьких ідей в умовах відсутності незалежності України, а тому часто піддавалися конфіскації. Висока культура художнього письма, народна мова, з характерними галицькими діалектизмами, сприяли глибшому осмисленню авторських ідей читачами.

У **підрозділі 3.2. «Греко-католицька періодика: особливості, проблематика, типологія»** здійснена спроба загальної характеристики видань УГКЦ Східної Галичини, котрі виражають специфіку тогочасних соціокультурних явищ регіону.

Доведено, що, ставши важливою частиною масової комунікації, преса поширювала духовні цінності, смаки, життєві пріоритети, зразки мовної поведінки в галицькому суспільстві, акцентуючи основну увагу на релігійно-національному дискурсі культуротворчого процесу.

Статті греко-католицьких часописів («Богословія», «Віночок для українських католицьких дітей», «Дзвони», «Дяківський прапор», «Записки Чина св. Василія Великого», «Мета», «Місіонар», «Нива», «Нова Зоря», «Промінчик сонця любови», «Христос Наша Сила», «Ясна Путь» та ін.) відзначались різноплановою проблематикою і фаховим викладом матеріалу; у них закликалось до морального вдосконалення суспільства й консолідації всіх християн з тяжінням до достовірної реконструкції подій суспільного життя. Авторами публікацій були і священнослужителі, і дослідники з різних галузей знань, з якими успішно співпрацювало духовенство. Однак під час радянізації

краю восени 1939 р. більшовики закрили видання майже всіх греко-католицьких часописів; у період окупаційного режиму видавались «Богословія», «Місіонар», «Львівські архієпархіяльні відомости»; із другим поверненням радянської влади преса УГКЦ припинила своє існування.

У ***підрозділі 3.3. «Архіви і бібліотеки УГКЦ – осередки національної пам'яті»*** обґрунтовано, що греко-католицьким священикам вдалося створити важливі культурно-інформаційні установи, які протягом тривалого періоду залишалися головними осередками знань для греко-католицького кліру та світських осіб.

Виняткову роль у формуванні фондів книгозбірень і збереженні пам'яток минулого в означений період відіграв Глава УГКЦ А. Шептицький. Завдяки заснуванню й матеріальній підтримці митрополитом різних фундацій – бібліотек та архівів Станіславської капітули, Митрополичого ординаріату, Національного музею у м. Львів. Богословської академії, «Студіону» – українському народові стали доступні цінні надбання національної і світової спадщини, зокрема рідкісні церковні документи, кириличні стародруки, рукописи, літописи, книги з історії мистецтва, географії, енциклопедії, політичні матеріали й ін.

Історична реконструкція фондів книгозбірень монастиря св. Онуфрія (м. Львів) і Перемишльської капітули свідчить про їхній багатовіковий шлях розвитку та унікальність колекцій. У формуванні української богословської наукової думки та підтриманні зв'язку з іноземним дослідницьким середовищем чільне місце посідала бібліотека Богословського наукового товариства.

У результаті воєнних подій на західноукраїнських землях цінні збірки архівів і книгозбірень УГКЦ було розформовано й передано до інших установ (частина з них збережена, інша – втрачена назавжди).

ВИСНОВКИ

1. Аналіз історіографії проблеми, яку умовно поділено на три групи (довоєнна, радянська, сучасна) дає підстави стверджувати, що окремі складники досліджуваної теми розглянуто в працях українських та іноземних учених. Водночас вивчення наукового доробку попередників, зокрема радянських авторів, засвідчило: інтерпретація багатьох аспектів церковної проблематики та феномена греко-католицизму в цілому має дискусійний характер. На замовлення керівників тоталітарної системи виходили пропагандиські праці, основною метою яких було ізолювати український народ від християнських цінностей, традицій та обрядів, утвердити комуністично-атеїстичну ідеологію, насадити інтернаціональну культуру. У період незалежності України зросла увага науковців до релігійних питань, які прагнули відновити історичну справедливість в оцінці ролі Церкви та священиків у житті суспільства. Проте, попри значну увагу вчених до церковної проблематики, наукових праць, які б комплексно розкривали культуротворчу діяльність греко-католицького духовенства Східної Галичини в 1921–1946 рр., не знайдено.

Разом з тим джерельна база пропонованого культурологічного дослідження є достатньо репрезентативною й багатовидовою (офіційні відозви,

пастирські послання керівництва УГКЦ; епістолярій духовенства з релігійними, культурними і громадськими установами, приватними особами; документи, статути, інформаційні звіти про діяльність церковних і культурних організацій; публікації періодичних і неперіодичних видань; мемуарна література; художні літературні твори духівників; зображальні документи). Опрацьовані матеріали, що зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України (м. Львів), Державного архіву Тернопільської області, Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, Національної наукової бібліотеки ім. В. Вернадського дали підстави провести дослідження цілісно.

Методологія дослідження базується на відповідних дослідницьких принципах і методах, обумовлюючи міждисциплінарність дисертаційного пошуку й уможливлюючи поєднання різних сфер наукового знання, набутого різними галузями науки й досвіду завдяки міжгалузевій співпраці (культурологія, філософія, історія, мистецтвознавство, релігієзнавство, літературознавство, політологія, соціологія та ін.).

2. Проаналізовано культуротворчі рефлексії представників УГКЦ Східної Галичини у сфері образотворчого мистецтва через їхню співпрацю з відомими художниками, наслідком якої стало створення ряду унікальних сакральних ансамблів і живописних творів. Греко-католицьке духовенство надавало важливого значення церковному малярству в культурно-релігійному житті українців, пріоритетом якого було національне, свідченням чого є заснування мистецької установи О. Новаківського, школи візантійського живопису для монахів-студитів, матеріальна підтримка обдарованих художників і в Галичині, і за її межами, організація Товариства прихильників українського мистецтва, кафедри мистецтвознавства й Музею церковного мистецтва у Богословській академії.

З'ясовано, що спільні дії духівників і творчої еліти регіону призвели до створення в галицькому релігійному мистецтві особливого стилю – *українського модерну, раціонально покладеного на східну християнську традицію з використанням національних елементів і західноєвропейських здобутків*, що зайняв провідні позиції у художньому вирішенні церковних розписів. Водночас серйозним поштовхом до гіперакцентування українських мотивів і орнаментики у творчості галицьких малярів стала асиміляційна політика польської влади. Відтак сакральний іконопис підтверджує високий рівень патріотизму, згуртованості малярів і замовників в особі священиків навколо визвольних ідей в умовах бездержавності нації; у 20–30 рр. XX ст. він перебуває на вершині свого розвитку, а після встановлення радянської влади на західноукраїнських землях занепадає, що зумовлено воєнними подіями, репресіями мистецької інтелігенції і її еміграцією за кордон.

3. Досліджено музично-просвітницьку роботу греко-католицького духовенства як домінанту культурних процесів Східної Галичини, що сприяла збагаченню музично-естетичної ерудованості галицького населення, формуванню відповідних умінь і навичок, вихованню українців на гуманістичних ідеалах, християнських цінностях, а також залучала до скарбів національної культури. Діяльність священнослужителів у сфері музичного мистецтва поширювалась на диригентську, регентську й композиторську практики, керівництво концертами,

пісенними конкурсами та іншими урочистостями. Позитивно сприйняті глядацькою аудиторією заходи демонстрували вдалий вибір організаторами святкової програми, їхній професіоналізм. Звернення до музичних релігійно-церковних, історичних композицій та фольклорних джерел стало дійовим засобом збереження й розвитку української духовної культури.

4. Виявлено внесок духовних отців у розвиток театрального, фото- й кіномистецтв регіону, який полягав у їхній популяризації, керівництві греко-католицьким духовенством самодіяльними гуртками, а відтак – у вихованні «глядацької культури» серед українців через вибір відповідного репертуару, забезпеченні показів якісних фільмів серед молодого покоління, підтримці професійних та аматорських колективів і митців. В умовах постійного тиску з боку іноземного панування спогляддання вистав українських класиків і кінострічок повчального змісту сприяло збереженню української мови, розширенню кругозору, пробудженню національної свідомості галичан і, зрештою, у психотерапевтичному плані допомагало тимчасово відволіктись від реалій повсякдення. Можливості фотомистецтва через організацію краєзнавчих виставок світлин, виготовлення альбомів-колекцій використовувались для залучення творчої молоді до пошуково-дослідницької і туристичної роботи, а також виховання патріотизму як важливої християнської чесноти.

5. Охарактеризовано письменницьку діяльність греко-католицьких духівників – невід'ємного аспекту їхньої творчої праці. Багатожанрові літературні твори духовенства відзначаються аналітичним викладом думок, особливим пієтетом у ставленні до особистості, схиляннням перед її духовністю. Талановиті священики, оперуючи різноманітними художніми засобами, розкривали у своїх творах основні соціальні, моральні, правові та економічні проблеми тогочасного суспільства, сповнювали їх філософсько-символічним змістом, національним колоритом. Протягом досліджуваного періоду письменницьке надбання духовних отців, зорієнтоване на різноцільову аудиторію, користувалось значною популярністю серед галицького населення й посідало гідне місце в літературному процесі регіону. Завдяки високій естетиці мовлення священицьких творів, зумовленій художньою практикою народу, у читачів пробуджувалося відчуття прекрасного, розкривалось образно-асоціативне мислення, підвищувався рівень освіченості та загальної культури.

6. Окреслено особливості, проблематику й типологію греко-католицької преси в культурно-духовному середовищі краю як дійового методу душпастирської роботи. У 20–30-х рр. XX ст. релігійно-церковна періодика мала доволі широку мережу: вона поширювалася на всі соціальні верстви населення (часописи адміністративного характеру, наукові видання, газети і журнали для інтелігенції, молоді, дітей), відіграючи важливу роль у просвітницькій діяльності Церкви і пропагуванні християнського способу життя. Духовні отці проявили себе як відмінні редактори й публіцисти: вони постійно вдосконалювали пресові видання, розширювали тематичні рубрики, залучали до співпраці кваліфіковані кадри й ін. Із початком Другої світової війни греко-католицькі видання практично припинили своє існування.

7. Вивчено основні етапи становлення греко-католицьких архівів та книгозбірень як важливих осередків духовності, збереження національної пам'яті. На підставі документів джерельної бази дисертаційної роботи встановлено імена та уточнено біографічні дані осіб (священики, науковці, культурні діячі й ін.), які здійснили особистий внесок у формування та опрацювання колекційних зібрань; з'ясовано контингент користувачів і їхні читацькі запити. Очільники УГКЦ завжди дбали про поповнення зібрання, дотримання всіх вимог його довготривалого зберігання, удосконалення каталогів. Дослідження змісту бібліотечного зібрання греко-католицьких інституцій дає підстави зробити висновок про його унікальність, що полягала в старанному комплектуванні фондів різномовними виданнями християнсько-візантійської тематики, стародавніми церковними й політичними документами, творами західноєвропейських авторів, мистецтвознавчими матеріалами й ін. Воєнні дії, а згодом і ліквідація УГКЦ спричинили реорганізацію архівів і книгозбірень та знищення цілісності книжково-рукописних фондів, частина яких втрачена назавжди, як і більшість здобутків масштабної культуротворчої діяльності священиків Східної Галичини у 1921–1946 рр.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Фарина О. Музично-просвітницька діяльність греко-католицького духовенства Східної Галичини в контексті соціокультурної практики Церкви (1921–1946) // Культурологічна думка. 2017. № 11. С. 156–163.

2. Фарина О. Формування і розвиток греко-католицьких архівних і бібліотечних установ Східної Галичини як провідних наукових осередків для духовенства і світських осіб (1921–1946) // Питання культурології. 2017. Вип. 33. С. 53–67.

3. Фарина О. Греко-католицьке духовенство Східної Галичини в контексті розвитку мистецтва як важливого чинника поглиблення національної свідомості українців у культуротворчому просторі регіону (20 – перша пол. 40-х рр. XX ст.) // Культура України. 2018. Вип. 60. С. 150–162.

4. Фарина О. Рефлексії духовно-мистецької культури в греко-католицькій пресі Східної Галичини (1921–1946) // Міжнародний вісник: культурологія. філологія, музикознавство. 2017. Вип. 1. С. 87–92.

Стаття у фаховому виданні України, внесеному до міжнародних наукометричних баз

5. Фарина О. Культурологічний аналіз літературної спадщини греко-католицьких священиків Східної Галичини (20-ті – перша половина 40-х років XX ст.) // Культура і сучасність. 2018. №1. С. 315–321.

Стаття в іноземному науковому періодичному виданні

6. Farina O. Феномен галицької художньої культури у контексті співпраці греко-католицького духовенства Східної Галичини з відомими мистцями (1921–1946) // Spheres of Culture. Lublin : The Branch of Ukrainian Studies of UMCS, 2017. Vol. XVI. P. 544–555.

Наукові праці апробаційного характеру

7. Фарина О. Греко-католицьке духовенство в культурному житті українців Східної Галичини 1921–1946 рр. очима сучасних істориків // Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук» (28–29 жовтня, 2016, м. Київ). Херсон : Гельветика, 2016. Ч. III. С. 133–136.

8. Фарина О. Внесок греко-католицького духовенства у розвиток хорового співу (20–30 рр. XX ст.) // Матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. «Україна в гуманітарних та соціально-економічних вимірах» (м. Дніпро, 24–25 березня 2017). Дніпро : СПД «Охотнік», 2017. Ч. II. С. 32–33.

9. Фарина О. Культурологічна проблематика греко-католицького часопису «Нова Зоря»: минуле та сучасність // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Національні культури в глобалізованому світі» (м. Київ, 6–7 квітня 2017). Київ : КНУКіМ, 2017. С. 157–160.

10. Фарина О. Становлення галицького іконопису: витоки та образно-стильові особливості в контексті поєднання сакрального та естетичного (20–30 рр. XX ст.) // Матеріали Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю «Духовність. Культура. Виклики сьогодення» (м. Львів, 21–22 квітня 2017). Львів : ЛНУ, 2017. С. 203–205.

11. Фарина О. Письменницька діяльність греко-католицького духовенства Східної Галичини (20 – І пол. 40-х рр. XX ст.) // Збірник тез доповідей IV Міжнар. наук. конф. «Культура як феномен людського духу» (м. Львів, 16–17 листопада 2017). Львів : ЛДУ БЖД, 2017. С. 100–102.

12. Фарина О. Греко-католицькі священики як організатори аматорських театральних гуртків при філіях товариства «Просвіта» у Східній Галичині (1921–1939) // Матеріали Міжнар. наук. конф. «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку» (м. Харків, 23–24 листопада 2017). Харків : ХДАК, 2017. С. 38–40.

13. Фарина О. Сприяння греко-католицьких священиків Східної Галичини розвитку українського фотомистецтва (20–30 рр. XX ст.) // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Синергія в культурному просторі сучасності» (29–30 березня, 2018). Київ : КНУКіМ, 2018. С. 245–249.

Наукова праця, яка додатково відображає результати дисертації

14. Фарина О. Культуротворчі рефлексії греко-католицького духовенства в історіософській парадигмі Східної Галичини 1921–1946 рр. // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Рівне : РДГУ, 2016. Вип. 23. С. 42–49.

АНОТАЦІЯ

Фарина О. В. Культуротворча діяльність греко-католицького духовенства Східної Галичини у 1921–1946 рр. – Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата культурології зі спеціальності 26.00.01 – теорія та історія культури. – Київський національний університет культури і мистецтв, Міністерство культури України, Київ, 2018.

У дисертації представлено масштабну культуротворчу діяльність греко-католицького духовенства Східної Галичини як найвпливовішої сили серед населення краю у 1921–1946 рр. У ході аналізу культуротворчих рефлексій священиків у сфері образотворчого мистецтва з'ясовано, що духовні отці були прибічниками поєднання візантійської традиції з національними елементами. Встановлено, що музично-просвітницька робота представників УГКЦ через диригентську, регентську і композиторську практики, організацію концертів, пісенних конкурсів та інших урочистостей стала однією з основних напрямів культурних процесів Східної Галичини. Виявлено вплив священнослужителів на піднесення театрального, фото- й кіномистецтв регіону. Охарактеризовано літературні твори духовенства в контексті естетичного поступу культури. Окреслено особливості, проблематику, типологію греко-католицької преси в культурно-духовному середовищі Східної Галичини. Досліджено основні етапи становлення архівів і книгозбірень УГКЦ як важливих осередків духовності та збереження національної пам'яті.

Ключові слова: національна культура, культурні процеси, культуротворча діяльність, греко-католицьке духовенство, Східна Галичина.

АННОТАЦИЯ

Фарына О. В. Культуротворческая деятельность греко-католического духовенства Восточной Галиции в 1921–1946 гг. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата культурологии по специальности 26.00.01 – теория и история культуры. – Киевский национальный университет культуры и искусств, Министерство культуры Украины, Киев, 2018.

В диссертации представлена масштабная культуротворческая деятельность греко-католического духовенства Восточной Галиции как наиболее влиятельной силы среди населения края в 1921–1946 гг. В ходе анализа культуротворчих рефлексий священников в области изобразительного искусства выяснено, что духовные отцы были сторонниками сочетания византийской традиции с национальными элементами. Установлено, что музыкально-просветительская работа представителей УГКЦ через дирижерскую, регентскую и композиторскую практики, организацию концертов, песенных конкурсов и других торжеств стала одним из основных направлений культурных процессов Восточной

Галиции. Обнаружено влияние священнослужителей на подъем театрального, фото- и киноискусства региона. Охарактеризованы литературные произведения духовенства в контексте эстетического развития культуры. Определены особенности, проблематика, типология греко-католической прессы в культурно-духовной среде Восточной Галиции. Исследованы основные этапы становления архивов и библиотек УГКЦ как важных центров духовности и сохранения национальной памяти.

Ключевые слова: национальная культура, культурные процессы, культуротворческая деятельность, греко-католическое духовенство, Восточная Галиция.

SUMMARY

Faryna O. V. Cultural and creative activity of Greek Catholic clergy of Eastern Galicia in 1921–1946. – Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

Thesis for a Candidate degree in Cultural Studies in speciality 26.00.01 "Theory and History of Culture". – Kyiv National University of Culture and Arts, Ministry of Culture of Ukraine, Kyiv, 2018.

In this thesis the major directions and forms of cultural and creative activity of Greek Catholic clergy of Eastern Galicia in 1921–1946 are determined, namely: the influence of priests on the development of the pictorial, musical, theatrical, film and photo arts of the region, the writers' heritage of spiritual fathers, in the context of culture aesthetic advancement, publication and distribution of periodicals, creation and development of archival and library institutions as the main institutes for the preservation of national memory.

In the first section the state of the scientific development of the problem, its source base and methodology are analyzed. The historiography of the research is divided into 3 periods (pre-war, Soviet, modern) due to different positions of scientists, who studied the role of Ukrainian Greek Catholic Church (hereinafter – UGCC) and its representatives in the spiritual and cultural life of Ukrainians. So, in the 20–30ies of the XXth cent., certain data on the above topic were obtained from the works of the representatives of UGCC ff. G. Kostelnyk, Y. Slipyi, A. Sheptytskyi, as well as scientific works of coevals of the studied period – V. Lypynskyi, I. Sventsytskyi, Y. Pasternak, a. o. The next period is represented by the works of Y. Galan, V. Dobrychev, O. Utkin, A. Shysh a. o., which are aimed at establishing in the memory of Ukrainians a negative, harmful stamp on the activity of the priests. The third period of the historiography includes the works of M. Bandrivskyi, A. Vaskiv, O. Gaidukevych, S. Gnot, A. Yereshii, V. Ivanyshyn, V. Marchuk, f. P. Melnychuk, I. Paslavskyi, V. Serhiichuk, V. Chornopyska, Y. Shcherbyak a. o.

The source base of the study consists of materials, collected from the funds of the Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv, the State Archives of the Ternopil region, Lviv National Scientific Library named after V. Stefanyk, National Scientific Library named after V. Vernadskyi, and is divided into official proclamations, pastoral messages of the leadership of UGCC, epistolary of the clergy

with religious, cultural and public associations, private persons, documents, statutes, information reports on the activities of the church and cultural institutions, articles of periodical and nonperiodical publications, memoirs of direct participants and witnesses of events, literary works of priests, imaging documents.

In this thesis the interdisciplinary approach is used, which consists of specific scientific methods symbiosis: cultural, dialectical, systemic, activity, axiological, semiotic, hermeneutic, which expanded the problem-thematic field of the research and provided the concreteness of the results.

The second section reveals that Greek Catholic clergy actively collaborated with well-known artists and played a leading role in the development of fine arts, in particular, in Galician iconography, which featured a combination of old Byzantine traditions with the style of Modernism, church canons with pronounced national folklore features. With the efforts of clergy, in the villages of the region, the branches of the Society "Prosvita" began to be restored, in which choruses and orchestras were organized, singers-amateurs made performances, who participated in national celebrations, concerts devoted to religious holidays, declarative evenings, county competitions. Theatrical art was actively developing both in the cities and in the villages of Eastern Galicia, especially, in the reading rooms of the Society "Prosvita", there were amateur groups, whose initiators were predominantly local parishes, in particular, ff. S. Garasovskyi, I. Kashubynskyi, I. Naberezhnyi, V. Sukhyi, P. Chekhut, V. Shevchuk, I. Yavorskyi a. o.

The third section explores in detail the literary work of Greek Catholic clergy and establishes that their specific feature is the national context, that manifested itself in the artistic interpretation of the historical past of Ukraine, biblical texts, and the life situations of the Galician population. The thesis analyzes the writing activities of talented priests: ff. T. Bordulyak, V. Herasymovych, M. Derlytsia, Y. Kmit a. o. An attempt was made to outline the peculiarities, problems, typology of the Greek Catholic press, which, as an important part of mass communication, became a distributor of spiritual values, tastes, life priorities, samples of linguistic behavior in Galician society, focusing on the religious-national look of the cultural process. The main stages of formation and development of the largest archives and libraries of UGCC, which for a long period remained the main centers of knowledge for Greek Catholic clergy and secular people, were investigated.

The paper emphasizes that the ruling regimes, under which Eastern Galicia was in 1921–1946, prevented the diverse cultural and creative activity of the priests, viewing the Church as a major threat to their domination. Consequently, literary works of priests with a national subtext were often confiscated, branches of the Society "Prosvita" were closed, and the representatives of UGCC themselves were persecuted. The Soviet authorities prohibited the publishing of all Greek Catholic journals. It was stated that Lviv pseudocathedral in 1946, together with the liquidation of UGCC, finally destroyed the achievements of the cultural and creative work of the spiritual fathers, becoming a tragic page in Ukrainian history.

Key words: national culture, cultural processes, cultural and creative activity, Greek Catholic clergy, Eastern Galicia.

Підп. до друку 26.11.2018.Формат 60x84 $^{1}/_{16}$. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Умов. друк. арк. 0,9. Зам 278. Тираж 100.

Видавець і виготовлювач
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3953 від 12.01.2011.